

ISUSOVA MOLITVA¹ NA KRIŽU, MK 15,34

Marinko Vidović, Split

Sažetak

Istražujući Isusove posljednje riječi u Markovu evanđelju u kontekstu izvještaja o njegovoj smrti, auctor ih vidi kao molitvu kojom Isus izražava svoje aktualno stanje u terminima odnosa s Bogom: okrutnost ljudskih radnji izaziva tjeskobu koja dovodi u pitanje odnos s Bogom. Božja nektivnost doživljena je kao udaljenost, koja ne baca u čaj, nego biva integrirana u Isusovo poslanje snagom njegovoga posebnoga sinovskoga identiteta.

Riječi, koje nalazimo kod Mk 15,34, posljednje su Isusove riječi u njegovu Evanđelju. Sačinjavaju dio izvještaja o Isusovoj smrti na križu (15,33-39),² i tek u ovom kontekstu dobivaju svoje istinsko značenje i mogu biti integrirane u cjelinu Evanđelja.

1. POGLED NA CJELINU

Marko započinje svoj izvještaj o Isusovoj smrti veoma preciznom vremenskom naznakom (*genomenes horas hektes*, r. 33), povezuje ga uz epizodu razapeća (*en de hora trite*, r. 25), dajući nam tako prvu naznaku o stanju u kojem se Isus nalazi: već tri sata on visi na križu i njegova smrt je veoma bliza.

¹ Ako gledamo čisto rječnički, glagol $\beta\omicron\omega$, koji je ovdje upotrijebljen, ne označava molitvenu radnju, ali, budući da stoji pod utjecajem Psaltira, i on pripada molitvenom izričaju. Usp. M. Cimosà, *La preghiera nella Bibbia Greca. Studi sul vocabolario dei LXX*, Roma 1992, str. 105.

² Usp. K. Aland, *Synopsis Quattor Evangeliorum*, Stuttgart ¹³1986, br. 347.

Šestim satom prestaje razdoblje snažne ljudske aktivnosti protiv Isusa i počinje razdoblje od tri sata, obilježena potpunom tamom, koja ovija čitav kraj, i potpunom tišinom, bez ijedne riječi ili djela.

U devetom satu Isus postaje aktivan, obraća se Bogu snažnim krikom, čije nam riječi Marko donosi. Krik i izgovorene riječi izazivaju reakciju nazočnih. Reakcija se sastoji od dva elementa: jedne konstatacije i jedne radnje, koja je usmjerena Isusu.

Nakon što je opisao ovu reakciju, Marko spominje još jedan snažni Isusov krik bez ijedne riječi i naznačuje njegovu smrt. Nakon ovoga događaja i stoga kao njegova posljedica, opisani su razdiranje hramskog zastora i reakcija stotnika koji je bio zadužen za izvršenje kazne na koju je Isus osuđen (usp. 15,44).

Književno gledano, izvještaj je veoma ujedinen, koherentan i bez napetosti. Rečenice su četiri puta povezane veznikom *kai* (rr. 33.34. 35.38) i tri puta česticom *de* (rr. 36.37.39). Višestruka su u njemu ponavljanja, preuzimanja ili prizivi na pojedine termine ili motive.³ Narativni dijelovi i dijelovi u upravnom govoru⁴ redovito se i pravilno izmjenjuju.

Za strukturu izvještaja odlučni faktor predstavljaju izričiti subjekti djelovanja: *ho Iesus* (rr. 34.37), *tines ton parestekoton* (r. 35), *ho kenturion ho parestekos* (r. 39). Na temelju njih izvještaj možemo podijeliti u dva paralelna dijela: stanje koje je nastalo i Isusovo djelovanje (a - rr. 33-34) i obrnuto (a' - rr. 37-38); reakcija nazočnih (b - rr. 35-36; b' - r. 39).⁵

Polazeći od strukture izvještaja, uočavamo dvije njegove glavne teme: Isus i njegov odnos s Bogom (2); reakcija nazočnih i tumačenje ovoga odnosa s njihove strane (3).

2. ISUS I BOG

Polazeći od činjenice da se Isus dvaput pokazuje aktivnim, dobro je istražiti njegov odnos s Bogom upravo na temelju ovoga dvostrukoga interventa: obraćanje Bogu u situaciji aktualnoga trenutka (2. 1); reakcija u takvoj situaciji i izručenje Bogu (2. 2).

³ Točna naznaka vremena u rr. 33.34; Isus kao izričiti subjekt u rr. 34.37; ključne riječi 'krik/kriknuti-vikati' (rr. 34.35.37) i 'vidjeti' (rr. 35.36.39); spominjanje 'nazočnih' (rr. 35.39); osobno ime 'Ilija' (rr. 35.36); čin 'izdahnuća' (rr. 37.39); priziv na riječi koje je izgovorio Isus: *eloi* u imenu *Elias* (rr. 35.36); *ho Theos mou* u *huos Theou* (r. 39).

⁴ Svaka osoba koja je aktivna u izvještaju izražava se riječima koje su nam donesene u upravnom govoru: Isus u r. 34; neki od nazočnih u r. 35; jedan pojedinac između nazočnih u r. 36; stotnik u r. 39.

⁵ U biti donosimo ovdje strukturu koju predlaže I. De La Potterie, *La preghiera di Gesù*, Roma ²1991, str. 106-107.

2. 1. Situacija i povezanost s Bogom

Situacija u kojoj se Isus nalazi i stanje koje proživljava značajni su čimbenici razumijevanja njegova obraćanja Bogu. Promotrimo ih pod nekoliko vidova.

2. 1. 1. Isusov krik

Kada je prestala tama, koja je ovijala čitav kraj, Isus se obraća Bogu, izražavajući stanje u kojem se nalazi. Prisutnost tame prvi je element koji usmjerava ispravno razumijevanje onoga što se događa.

Riječ *skotos*, upotrijebljena za tamu Markov je *hapaxlegomenon*. Mjesta na kojima je upotrijebljena u ostatku NZ-a⁶ pokazuju da se njome nikada ne označava tama u čisto fizičkom⁷, nego uvijek u metaforičkom smislu. Ali, budući da ovdje nije protumačeno značenje koje se pridaje ovoj 'tami', možemo ga ustanoviti na temelju konteksta.

U prethodnom izvještaju prevladavaju glagoli u aktivu, kojima je opisano ljudsko djelovanje protiv Isusa. Sada, u 15,33, susrećemo jedan *egeneto* koji se odnosi na tamu koja traje tri sata. Za to vrijeme vlada mir i apsolutna tišina. Radi se o situaciji u kojoj ljudi doživljavaju ograničenje svoje moći. Ovakva situacija može biti samo učinak djelovanja nadnaravnih sila. O kojim se silama radi?

Da bismo odgovorili na ovo pitanje, čini nam se odlučujućim slučaj gdje Marko upotrebljava glagol *skotizomai* (13,24). Nalazimo ga u eshatološkom govoru, u kojem Isus proriče posljednje događaje, koji će se dogoditi prije njegova dolaska u slavi. U ovom kontekstu tama pripada znakovima 'dana Gospodnjega', konačnoga Božjega zahvata u teofanijskom kontekstu objave (usp. npr. Am 5,18; 8,9; Iz 60,2; Ez 32,8).⁸ S tamom u najsvjetlijem dijelu dana, od podne do tri sata poslijepodne, Bog započinje svoj zahvat.⁹

Isus reagira tek onoga trenutka kad prestaje tama. Ovime pokazuje da stanje koje proživljava vidi u odnosu prema Božjem zahvatu, a ne u odnosu prema ljudskom djelovanju. Zbog toga i reagira snažnim krikom.

⁶ Termin susrećemo kod: Mt 6x; Lk 4x; Iv 1x + 1Iv 1x; Dj 3x; Pavao 11x; Pt 2x; Jud 1x.

⁷ Već ova činjenica uklanja određene pokušaje da se 'tama' protumači kao astronomsko-meteorološki fenomen. U pogledu ovakvih pokušaja vidi, V. Taylor, *The Gospel according to St. Mark*, London ¹⁴1987, str. 593; R. Pesch, *Das Markusevangelium*, HThKNT II, Freiburg-Basel-Wien 1977, str. 493; G. Rosse, *Il grido di Gesù in croce. Una panoramica esegetica e teologica*, Roma 1984, str. 27. Čini se da se u ovome smjeru kreće Luka kada fenomen tumači 'pomrčinom sunca' (23,45). Ipak, i on ovdje vidi nadnaravni fenomen, premda mu pokušava dati razumsko tumačenje. Usp. L. Sabourin, *Il Vangelo di Luca. Introduzione e Commento*, Roma 1989, str. 361.

⁸ Usp. K. Stock, *Il racconto della passione nei vangeli sinottici*, II (ad uso degli studenti), Roma 1991, str. 104-105; I. De La Potterie, *La preghiera*, str. 107sl; G. Rosse, *Il grido*, str. 28sl.

⁹ Usp. Ch. Burchard, *Markus 15,34*, ZNW 74 (1983), 7-8.

Da bi izrazio Isusov krik, Marko upotrebljava glagol *boao*, koji nalazimo jos samo jedanput u njegovu Evandjelju.¹⁰ Tamo glagol izražava 'vikanje' povezano s aktivnošću navještanja, svečane proklamacije.¹¹ Da bi izrazio krik onih koji se nalaze u velikoj životnoj potrebi, Marko ne manje od 7 puta upotrebljava glagol *krazo*. Spontano se stoga javlja pitanje: zašto izbjegava ovaj glagol, kad opisuje Isusovo stanje, jer čitav kontekst jasno govori o potrebi u kojoj se nalazi i Isus? Sigurno želi takvoj potrebi pridati posebno značenje. Isus ovdje dijeli mučno stanje bezbrojnih ljudi koji, vičući, zazivaju Božju pažnju. Ali njegov krik, ako je kontroliran,¹² poprima i konotaciju navještanja, objave. Vičući snažnim glasom, Isus izražava stanje životne potrebe koja je, u isto vrijeme, i poruka iz koje se može saznati njegov identitet.¹³ Nazočni i reagiraju na njegov krik upravo kao na izraz njegova stanja u odnosu prema Bogu.¹⁴

2. 1. 2. Potreba izražena riječima Ps 22

Riječi kojima se obraća Bogu Isus posuđuje iz Ps 22,2. Donesene su najprije u grčkom prijepisu izvornoga teksta (*eloi eloi lema sabahthani*¹⁵), a zatim u grčkom prijevodu (*ho Theos mou ho Theos mou eis ti egkatelipes me*¹⁶). Isus usvaja u Psalmu izraženo iskustvo ili, bolje, smatra riječi Psalma ispravnim izričajem vlastitoga iskustva, stanja u kojem se trenutno nalazi.¹⁷ Psalamski obzor daje nam okvir za razumijevanje Isusova krika.

U kontekstu Psalma¹⁸ ove riječi izražavaju jadikovku, koju molitelj više puta upravlja Bogu, koji ga je napustio (rr. 2-3.7-9.13-19). U

¹⁰ Susrećemo ga kod Mk 1,3, gdje je citiran Iz 40,3.

¹¹ Usp. W. Bauer, WNT, kol. 287.

¹² U odnosu na glagol *krazo*, koji izražava više instinktivnu reakciju, glagol *boao* izražava više kontroliranu radnju, obično osjećaje određene osobe. Usp. L. E. Stauffer, TWNT, I, str. 624-627.

¹³ Markovo inzistiranje na objaviteljskom karakteru Isusova krika postaje još jasnije kada se vodi računa o dva druga slučaja gdje nalazimo izraz *fone megale* (1,26; 5,7), ili samo izraz *fone* (1,3,11; 9,7). U prvom slučaju izraz označava situaciju u kojoj se uočava Božje očitovanje; u drugom slučaju označava komuniciranje poruke koja se dva puta (1,11; 9,7) izravno odnosi na Isusov identitet. Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 110.

¹⁴ Usp. J. N. Aletti, *L'arte di raccontare Gesù Cristo. La scrittura narrativa del vangelo di Luca*, Brescia 1991, str. 130.

¹⁵ Važno je uočiti da nije preuzet mazoretski tekst ('eli 'eli lamah azabtani; neki manuskripti koji donose različiti tekst približavaju se mazoretskom tekstu; usp. B. M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Stuttgart 1975, str. 119sl), nego aramejski prijevod ('elahi 'elahi l'ema' s'baqtani). Vidi, R. Pesch, *Das Markusevangelium*, II, str. 495.

¹⁶ Prijevod ne slijedi tekst LXX: *ho Theos mou, proshes moi, hina ti egkatelipes me*.

¹⁷ Usp. L. Alonso-Schöckel, *Trenta Salmi: Poesia e Preghiera*, Bologna 1982, str. 20sl; J. N. Aletti, *Morte de Jésus et théorie du récit*, RSR 73 (1985), str. 147-160.

¹⁸ Za analizu Psalma vidi, H. Gese, *Psalm 22 in das NT*, ZTK 65 (1968), str. 1-22; H. Schützeichel, *Der Todesschrei Jesu - Bemerkungen zu einer Theologie des*

trenutku kada mu se molitelj obraća, Bog se pokazuje odsutnim, dalekim (rr. 2.12.20), neaktivnim, ako ne odgovara na njegove zazive (r. 3), ili aktivnim, ako je izručio prahu smrti onoga koji ga zaziva (r. 16). Odsutnost Božja poglavito se osjeća u nasilničkoj prisutnosti protivnika koji, kao divlje zvijeri, ismjevuju i pritišću molitelja (rr. 7-9.13sl.17-19). Iskustvo napuštenosti s Božje strane, u svezi s nasilničkom prisutnošću progonitelja, jasno je izraženo završnim riječima prošnje. Njima se traži Božja prisutnost,¹⁹ što oslobađa od neprijatelja (rr. 13sl.17), spomenutima u metafori divljih zvijeri.²⁰

Isus izabire ovaj Psalam iz više razloga. Riječ je o Psalmu u kojem je sam molitelj onaj koji ne samo konstatira nego se i pita za svrhu napuštenosti od Boga;²¹ u kojem se molitelj ne osjeća krivim ni za kakav grijeh,²² nego osjeća napuštenost od strane Boga ili Božju odsutnost kao posljedicu prisutnosti neprijatelja, koji ga uništavaju fizički (ubojstvo) i moralno (izrugivanje). Stanje u kojem se Isus obraća Bogu potpuno odgovara onome o kojemu govori psalmist.²³

Čini se nevjerojatnim smatrati da je Isusov krik izraz njegova krajnjeg beznada i razočaranja,²⁴ a isto tako je nevjerojatno²⁵ smatrati da je njegov krik lišen ikakva osjećaja izgubljenosti.²⁶ Držati da je on u onom trenutku izgovorio čitav Psalam²⁷ čini se pretjeranim, ali

Kreuzes, TrierTZ 83 (1974), str. 9-9; J. Reumann, Psalm 22 at the Cross, Interpr 28 (1974), str. 39-58; K. Stock, Il racconto, II, str. 106-107.

¹⁹ *Su de, kurie, me makrunes ten boetheian mou, eis ten antilempsin mou proshes (r. 20).*

²⁰ *Rusai apo romfaias ten psuhen mou kai ek heiros kunos ten monogene mou. soston me ek stomatos leontos kai apo keraton monokeroton ten tapeinosin mou (rr. 21-22).*

²¹ U većini psalama psalmista moli Boga da ga ne napusti (27,9; 38,22; 71,9.18; 119,8; 138,8), ili izražava čvrsto uvjerenje da Bog ne napušta pobožnoga čovjeka (9,11; 16,10; 37,25.28.33; 94,14). Postoji samo jedan psalam (71,11) gdje biva konstatirana napuštenost od Boga, ali nije molitelj koji to konstatira, nego njegovi neprijatelji.

²² Napuštenost od Boga obično je viđena u SZ-u kao kazna za počinjeni grijeh (usp. npr. Am 8,11sl; Pnz 31,16-18; Ez 8,6; 10,18 sl; Iz 59,1sl). Usp. H. Schützeichel, *Der Todesschrei*, str. 8-9.

²³ Usp. L. Caza, *Le relief que Marc a donné au cri de la croix*, ScEspr 39 (1987) 179-181; D. Guichard, *Le reprise de Psalme 22 dans le récit de la mort de Jésus (Marc 15,21-42), FoiVie 87,5 (1988), str. 59-64; B. Van Iersel, Leggere Marco*, Torino 1989, str. 289.

²⁴ Zaleđe prošnje ne dopušta tumačenje ovoga krika kao izraza razočaranja, beznada ili pobune. Beznade bi učinilo da se Isus ne bi mogao obratiti Bogu koji ga je napustio, a u pobuni ne bi mu mogao reći 'Bože moj'. Ako, usprkos dramatičnosti situacije koju proživljava, Isus zaziva Boga, onda je to znak da mu je on jedino utjehište, da nije izgubio povjerenje u njega. Usp. X. Leon-Dufour, *Face à la morte. Jésus et Paul*, Paris 1979, str. 149-154.

²⁵ Usp. A. Vanhoye, *L'angoisse du Christ*, Christus 18 (1971) 387-388.

²⁶ Tako, J. Schmid, *Das Evangelium nach Markus*, Regensburg 1958, str. 303.

²⁷ Što se tiče takvih tumačenja vidi auktore citirane od V. Taylor, *Mark*, str. 594; J. A. Diaz, *Vangelo secondo Marco*, Roma 1970, in loco; E. J. Mally, *Il vangelo secondo Marco*, u: A. Bonora, R. Cavedo, F. Maistrello (izd.), *Grande Commentario biblico*, Brescia 1973, str. 895.

možemo reći da je njegovo unutarnje raspoloženje bilo u skladu²⁸ s cjelinom Psalma.²⁹ Isus se objavljuje kao Pravednik patnik,³⁰ koji sažima sve svoje osjećaje naspram okrutnosti trenutka, koji proživljava u krik usmjeren Bogu. To je u biti molitva koja se rađa u stanju krajnje životne potrebe; pokazuje nam da on osjeća okrutnost ljudskih radnja, i to s obzirom na posljedice koje proizvode njegov odnos prema Bogu.³¹ Za Isusa, stanje koje proživljava ne proizlazi iz napuštenosti od Onoga koji biva doživljen kao odsutan. Stoviše, doživljena odsutnost povećava njegovu povezanost s Bogom.

2. 1. 3. Povezanost s Bogom i karakter napuštenosti

Riječi koje je Isus izrekao dobivaju pravo značenje samo u svjetlu njegovoga identiteta, kako nam ga predstavlja Marko.

Odmah trebamo uočiti da Isus dva puta zaziva upravo 'svoga' Boga. Izričaj *ho Theos mou*, osim što je veoma rijedak u NZ-u (Iv 20,17.28; Rim 1,8; 1 Kor 1,4; 14,18; 2 Kor 12,21; Fil 1,3; 4,19; Flm 4; Otk 2,7; 3,12), nije nikada ni od koga dvaput ponovljen u ovom obliku. U Ps 22 ponovljen je, ali bez posvojne zamjenice *mou*. U ovom obliku izričaj označava da Isus živi usku i posebnu povezanost s Bogom, kojemu se i obraća.

Riječ je o izravnom zazivanju Boga, kojega se osjeća odsutnim u aktualnom trenutku.³² Riječ je istome Bogu kojemu se Isus obratio s *abba ho pater* na početku muke (14,36). Ovo su jedina dva slučaja u kojima se on izravno obraća Bogu i koja uokviruju svu njegovu muku. Zazivi tvore inkluziju muke i sukladni su kako zbog načina na koji su izrečeni (oba puta susrećemo formulaciju na aramejskom i grčkom), tako i zbog duševnoga stanja koje Isus proživljava (tjeskoba koja dovodi u pitanje odnos s Bogom). Samo u svjetlu prvoga zaziva možemo ispravno razumijeti i drugi zaziv.

Iskustvo napuštenosti, koje Isus proživljava na Golgoti, izranja iz njegove sinovske povezanosti s Ocem i određuje joj kvalitetu. On se

²⁸ Osim citata i aluzija na Ps 22 u izvještaju o smrti, i razdioba Isusovih haljina u izvještaju o razapeću (15,24) jest jasna aluzija na Ps 22,19. Ovaj Psalam ulazi u okvir drugih starozavjetnih tekstova o *passio justi*, tj. o pravedniku koji, zbog svoje vjernosti Jahvi, mora patiti i koji se osjeća napuštenim od Boga ukoliko je izručen neprijateljima. U izvještaju o razapeću Marko aludira još na Ps 69,22 (= ocat koji je ponuđen za utažavanje žeđi, 15,36), na Iz 53 (= mjesto među zločincima, 15,27). Uočavaju se i aluzije na Mudr 2,12-20; 5,1-7, što je određeni komentar koji aktualizira Pjesmu o sluzi Jahvinu. Usp. B. Van Iersel, *Leggere*, str. 189-291; G. Biguzzi, *Io distruggerò questo tempio. Il tempio e il giudaismo nel vangelo di Marco*, Roma 1987, str. 141sl.

²⁹ Usp. I. De La Potteire, *La preghiera*, str. 105sl; J. Gnilka, *Marco*, Assisi 1987, str. 890.

³⁰ Usp. M. Galizzi, *Gesù nel Getsemani (Mc 1,32-42; Mt 26,36-46; Lc 22,39-46)*, Roma 1972, str. 78-79.

³¹ P. Grelot (*Nelle angosce la speranza*, Milano 1986, str. 222) se izražava ovako u ovom pogledu: "(...) la peggiore delle sofferenze è quella del silenzio di Dio".

³² Usp. K. Stock, *Alcuni aspetti della cristologia marciana*, (ad uso degli studenti), Roma 1989, str. 23-24.

osjeća napuštenim najprije kao Sin,³³ i intenzitet tjeskobe proizlazi upravo iz njegove sinovske osobnosti. Ali, njegovo biti Sin neodvojivo je od njegove ljudske naravi, pripada njegovom potpunom sudjelovanju u ljudskoj sudbini, zbog čega onda nije nimalo strano da proživljava i odsutnost Božju i napuštenost od Boga.³⁴

Na križu Isus na najdramatičniji način proživljava što znači 'biti predan u ruke ljudi' (9,31), 'u ruke grešnika' (14,41), najžešćih Božjih protivnika. Ovakvo izručenje donosi i posljedice za njegov odnos s Bogom, koji biva doživljen kao udaljen. Iskustvo Očeva udaljavanja vrhunac je Isusova hoda kroz muku, ako mu ne preostaje ništa drugo nego vjera i poslušnost kao jedina sredstva povezanosti s Bogom.³⁵ Isus mora napustiti sve, izgubiti čak iskustvo Očeve blizine, treba postati 'griješ' (2 Kor 5,21) i 'prokletstvo' (Gal 3,13), kako bi pokazao što znači biti Sin: usprkos svemu ostati vjeran i pouzdati se u Boga.³⁶ Ovdje odnos između Sina i Oca doseže svoj vrhunac.³⁷

Do sada smo vidjeli da Isus doživljava napuštenost od Boga kao posljedicu izručenja samovolji i okrutnosti ljudi. Ovo bi moglo ostaviti dojam da Bog nije više vjeran, da je postao izdajnikom vlastitoga Sina. Može li se govoriti o takvoj vrsti Isusove napuštenosti od Boga?

Pri odgovoru na ovo pitanje od velike nam je pomoći glagol koji je Marko upotrijebio za izražavanje napuštenosti. Glagol *egkatalipto* je Markov *hapax*, a u NZ-u, osim na paralelnom mjestu kod Mt 27,46, susreće se još 8 puta. Od toga, četiri puta je rezerviran za citat iz SZ-a³⁸ i, uključivši i 2 Kor 4,9, izražava uvijek ne-napuštenost od strane Božje. Nadalje, osim što pokazuju određenu rezerviranost glagola za odnose s Bogom, ovi slučajevi nisu od velike koristi za razjašnjenje Isusova stanja. Čini se da su za njegovo stanje puno jasnije dvije upotrebe glagola u 2 Tim (4,10.16). Tamo se Pavao jada zbog napuštenosti od svojih suradnika, koji nisu nazočni u trenutku kad on ima

³³ Usp. H. Schützeichel, *Der Todesschrei*, str. 10; J. Gallot, *Dieu souffre-t-il?*, Paris 1976, str. 52-55; ID., *Chi sei Tu, o Christo?*, Firenze ³1984, str. 313.

³⁴ Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 107; H. Schützeichel, *Der Todesschrei*, str. 12-13; R. Feldmeier, *Die Krisis des Gottessohnes. Die Getsemaneerzählung als Schlüssel der Markuspassion*, WUNT 2/21, Tübingen 1987, str. 60.214; M. Galizzi, *Getsemani*, str. 53-54.

³⁵ Usp. K. Rahner - W. Thüsing, *Christologie - systematisch und exegetisch*, QD 55, Freiburg-Basel-Wien 1972, str. 211-226; M. Theunissen, *Der Gebetsglaube Jesu und die Zeitlichkeit des Christseins*, u: B. Welte (Festschrift), *Jesus Ort und Erfahrung Gottes*, Freiburg 1976, str. 13-68; F. Matera, *The Kingship of Jesus. Composition and Theology in Mark 15*, SBL 66, Chico, CA, 1982, str. 132-135; R. Pesch, *Das Markusevangelium*, II, str. 495.

³⁶ Usp. J. Guillet, *Jésus, fidèle au Père*, *Vocation* 296 (1981) 61-63.

³⁷ Usp. H. Schürmann, *Gesù di fronte alla propria morte; riflessioni esegetiche e prospettive*, Brescia 1983, str. 179-180.

³⁸ Dj 2,27.31 = Ps 16,10; Rim 9,29 = Iz 1,9; Heb 13,5 = Jos 1,5. Uočimo još da je glagol vrlo zastupljen u LXX i da gotovo uvijek prevodi hebrejski glagol *zb*. U Psaltiru glagol se pojavljuje 18 puta i, kada mu je subjekt Bog, nalazi se uvijek (izuzev možda u Ps 16,10) u kontekstu zazivanja Božje pomoći (usp. npr. Ps 10,14; 27,9; 37,28.33; 28,32sl; 94,14; 119,8).

najveću potrebu njihove nazočnosti. Glagol pretpostavlja odnose uske povezanosti, koja se u potrebi više ne zamjećuje.³⁹ Ovo značenje potpuno odgovara Isusovu stanju. U uskoj vezi s Bogom, u aktualnom trenutku on doživljava Božju potpunu neaktivnost, koja je jednaka napuštenosti. Glagol, dakle, ne izražava negativnu konotaciju 'izdaje', nego označava pasivnost, u smislu 'ne priteći u pomoć', pasivnost koja biva integrirana i življena kao odnos s Bogom.⁴⁰

Kvaliteta Božjega napuštenja je još određenija, kad se uzme u obzir da glagol *kataleipo* izražava isto značenje kao i glagol *egkataleipo*.⁴¹ U nekima od 24 slučaja, ovaj glagol biva poblizje određen prilogom *monos* (Lk 10,40; Iv 8,9; 1 Sol 3,1). U ovom sklopu glagol izražava smisao 'ostati sam', bilo zbog toga što su se drugi udaljili (Iv 8,9; 1 Sol 3,1), gdje naglasak stoji na samoći, bilo zbog toga što je uskraćena njihova pomoć (Lk 10,40). Marko bez sumnje predstavlja Isusovu muku kao ulaženje u sve veću samoću. Napušten od učenika (14,50), triput zanijekan od njihova prvaka (14,66-72), odbačen od vlasti i naposljetku od naroda (15,6-14), krik Razapetoga nije ništa drugo nego vrhunac ove samoće: Isus se osjeća napuštenim i od najvjernijega, od Boga, Oca.

Isus se osjeća ostavljenim ne od bilo kojega Boga, nego od svoga Oca. U Getsemaniju on je postigao potpuno podlaganje volji Očevoj. Ipak, u trenutku u kojemu proživljava napuštenost od ovoga Oca želi znati i razlog zašto se sve to događa: *eis ti* - zbog čega, s kakvom svrhom?⁴² On ostaje otvoren Bogu, razgovara s njim, pita se za svrhovitost ovoga događaja. Ne vraća se u prošlost da bi tražio razloge napuštenosti, nego je usmjeren prema budućnosti, pitajući se o onome što Bog planira. U određenom smislu ne razumije svrhu Božjeg ponašanja (usp. 14,4), dekoncentriran je Očevim ponašanjem, jer je trajno doživljavao očitovanja njegove potpore, a sada, u ovome kritičnome trenutku, Božje ponašanje je tako različito.

Na križu Isus aktualno i objektivno proživljava napuštenje od 'svoga Boga', u smislu da ovaj ne intervenira da bi ga zaštitio od protivnika i oslobodio od 'prokletstva' (Gal 3,13; 1 Kor 1,18-25)⁴³ 'obje-

³⁹ U ovom smislu glagol *egkataleipo* nalazi se više puta u LXX. Npr. Ps 27,9: 'Ti koji si bio moja pomoć...ne napuštaj me'; Ps 38,22-23: 'ne napuštaj me, o Gospodine,...priteci mi u pomoć'; poglavito Ps 71 koji je sav krik za pomoć. U r. 9. starac molitelj obraća se Gospodinu: 'Ne napuštaj me sada kada mi manjkaju snage', a to da neprijatelji ne bi mogli reći: 'Bog ga je napustio' (r.11). U ovim tekstovima zazivanja 'priteci mi u pomoć' i 'ne napuštaj me' su sinonimni (usp. također, Ps 10,14; 37,28.33; 94,14; 119,18). Usp. M. Galizzi, *Getsemani*, str. 54, bilješka 2.

⁴⁰ Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 107sl.

⁴¹ Usp. W. Bauer, *WNT*, koll. 839.435.

⁴² Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 108.119; Ch. Burchard, *Markus* 15,34, str. 8.

⁴³ R. Martin (*Mark Evangelist and Theologian*, Grand Rapids 1972, str. 156-162) promiče tezu po kojoj bi Markovo Evanđelje trebalo biti "nadopuna" Pavlovske misli. Svojim pripovijedanjem Marko uspijeva dati povijesni temelj Pavlovoj teologiji križa.

šenih na drvo' (Pnz 21,23). Napušten od svih ljudi, Isus prolazi i kroz napuštenost od Boga. Usprkos tome, on upravlja svoj krik u kojemu je implicitno sadržano veliko povjerenje⁴⁴ u Božju prisutnost, upravo kad doživljava njegovu odsutnost;⁴⁵ njegov krik u ovakvom trenutku izraz je i vjernosti i poslušnosti, tj. njegovoga ne-napuštanja Boga.⁴⁶ Njegov krik nije krik razočaranja i pobune, nego vrhunski izraz njegova odnosa s Ocem. Isus ne traži da mu bude pošteđen život, nego stavlja svoju smrt u odnos prema ispunjenju volje Božje. U samom trenutku smrti to i potvrđuje.

2. 2. Reagiranjje na situaciju i izručenjje Bogu

Isusov krik upućen Bogu stvorio je određeno ozračje na koje nazočni reagiraju i svojom reakcijom pojašnjuju značenje njegova krika.

2. 2. 1. Drugi krik

Krik zbog napuštenosti nije zadnja radnja koju Isus čini prije nego završava svoj zemaljski život. Još jedanput on je aktivan kao izričiti subjekt radnje, koja je poput prve, kvalificirana izrazom *fone megale*. Izričito ponavljanje subjekta i ovakva kvalifikacija radnje nameće pitanje radi li se o istom kriku, ili o drugom neartikuliranom kriku.⁴⁷ Marko nije precizan u ovom pogledu. Matej ga, naprotiv, jasno razlikuje od prvoga krika, dodajući prilog *palin* (27,50).

J. Gnilka nijeće bilo kakvu povezanost ovoga krika u r. 37 s onim u r. 34, zbog toga što ga on apokaliptički tumači: ne bi se radilo o kriku napuštenja, nego o kriku pobjede ili suda.⁴⁸ Ipak, paralelizam dvaju redaka govori u prilog njihovoj uskoj povezanosti i komplementarnosti. U prvom kriku Isus je očitovao svoje aktualno stanje ('napušten') u odnosu na svoj sinovski odnos s Bogom ('Bože moj'). Sada on ispušta jedan drugi krik, koji je direktno povezan s njegovom smrću, a koji nam se predstavlja kao reakcija na aktualno stanje koje proživljava.

Kao što prvi krik stoji potpuno u funkciji kvalificiranja riječi koje Isus izgovara, tako i drugi krik stoji potpuno u funkciji trenutka njegova umiranja. Podređena funkcija krika ovaj je put jasnije izra-

Je li Marko pisao u skladu s pavlovskom teologijom ostaje pitanje na koje svaki odgovor jest samo nagađanje, ali sličnost između ove dvojice auktora je očita.

⁴⁴ Usp. H. Schützeichel, *Der Todesschrei*, str. 12-13; J. Guillet, *La foi de Jésus Christ*, Paris 1980, str. 94; G. Rosse, *Il grido*, str. 125.

⁴⁵ Tako se izražava L. Latourelle (*L'uomo e i suoi problemi alla luce di Cristo*, Assisi 1982, str 282.424sl) u pogledu Isusova krika na križu.

⁴⁶ Usp. J. Gnilka, *Marco*, str. 890.

⁴⁷ O nekom kriku 'snažnim glasom' bez ijedne riječi govori se veoma rijetko u NZ-u. Nalazimo ga samo ovdje u Marka (par. Mt 27,50) i u slučajevima oslobađanja od demona (Mk 1,26; Dj 8,7). U Otk 10,3 ovakav krik se pojavljuje u kontekstu anđelova djelovanja.

⁴⁸ Usp. J. Gnilka, *Marco*, str. 892.

žena: glagol koji izražava krik stoji u participu (*afets fonen megalen*), dok glagol koji izražava čin umiranja stoji u svršenom obliku (*eksepneusen*⁴⁹). Sam krik ističe objaviteljski karakter Isusova umiranja.⁵⁰

2. 2. 2. Dovršenje u izručenju Bogu

Glagol koji Marko izabire za izražavanje Isusova umiranja je veoma značajan. Uveden krikom koji pokazuje da Isus nije satrven stanjem u kojem se nalazi, glagol *eksepneusen*⁵¹ teško može predstavljati eufemizam za smrt.⁵² Više se radi o radnji negoli o nečemu što se podnosi kao što je umiranje.⁵³

Glagolom *ekpneo* Marko izražava nešto više od uobičajenog umiranja. Za obično umiranje on radije upotrebljava glagol *apothnesko* (5,35.39; 9,26; 12,19.20.21.22). Međutim, glagol upotrijebljen za Isusovu smrt evocira stvarnost *pneuma*.

Među mnogostrukim upotrebama imenice *pneuma* kod Marka (22x) možemo zapaziti da je 2 puta ova imenica upotrijebljena kao zamjena za 'sebe samoga', i to oba puta u odnosu na Isusovu osobu (2,8; 8,12).⁵⁴ Možemo reći da u ova dva slučaja *pneuma* označava onaj životni princip, koji čovjeka čini živim bićem, ono što je on u svome totalitetu.⁵⁵ Međutim, da bi izrazio takvo značenje, Marko češće upotrebljava imenicu *psuhe* (8x). Izuzev u 12,30 i 14,34, imenica je uvijek povezana sa spasenjem ili gubitkom života (3,4; 8,35bis.36.37; 10,45). Nije li upravo to ono što Marko kani izraziti, rabeći glagol *ekpneo*? Ne daje li on već s ovim glagolom određeno tumačenje Isusova zadnjeg izdisaja?⁵⁶

Kontekst u kojem se Isusova smrt pojavljuje kao odgovor na izrugivanja Razapetoga čini se odlučnim pri odgovaranju na ovakva pitanja. Prolaznici traže od Isusa da spasi samoga sebe: *soson seauton* (15,30). Isus, pak, govoreći o spasenju, proglašava da gubitak života dovodi do spasenja: *hos d'an apolesei ten psuhen aoutou*

⁴⁹ Isti postupak primjenjuje i Matej, s tom razlikom što više opisuje realnost o kojoj se radi, nego akciju koja je poduzeta. On povezuje glagol *afemi* s imenicom *to pneuma*, dok ga Marko povezuje s ispuštanjem krika i tako naglašava zadnji glagol.

⁵⁰ "(...) dürfte Markus den lauten Schrei, mit dem Jesus auf Golgotha verschieden ist, epiphan verstanden haben". O. Betz, *TWNT*, IX, str. 287.

⁵¹ Važno je zapaziti da nijedan od četiri evanđelista ne opisuje Isusovu smrt glagolom koji se izričito odnosi na smrt. Marko i Luka (23,46) upotrebljavaju glagol *ekpneo*, Matej izraz *afeken to pneuma* (27,50) i Ivan *paredoken to pneuma* (19,30). Sva četvorica s Isusovom smrću dozivaju u pamet stvarnost Duha - *pneuma*.

⁵² Tako ga tumači W. Bauer, *WNT*, kol. 492.

⁵³ Usp. Ch. Burchard, *Markus 15,34*, str. 10; K. Stock, *Il racconto*, II, str. 120.

⁵⁴ Usp. V. Taylor, *Mark*, str. 196.362.

⁵⁵ Usp. E. Bauer, *WNT*, kol. 1356; K. Stock, *Il racconto*, II, str. 110.

⁵⁶ Temeljno značenje glagola je upravo 'izdisaj'. Usp. W. Bauer, *WNT*, kol. 492.

... *sosei auten* (8,35). Između ova dva izričaja postoji sklad koji je evociran glagolom *ekpneo*. Usporedba izraza to pokazuje:

ten psuhen autou sosai (8,35)

soson **seauton** (15,30)

eksepneusen (15,37)

Izdišući, Isus ne spašava samoga sebe, ne želi sačuvati svoj život, nego ga gubi. Ovo "gubljenje" jest *dounai ten psuhen autou lutron anti pollon* ("dati svoj život kao otkupninu za mnoge", 10,45). U smrti on ostvaruje otkupljenje svih. Spasiti druge, a ne samoga sebe, jest program njegova poslanja, kojega su svjesni, premda u obliku izrugivanja, i njegovi najžešći protivnici: *allous esosen, heauton ou dunatai sosai* (15,31).⁵⁷ U smrti Isus ispunja svoje poslanje.

Čitavo Isusovo poslanje, od samoga početka (usp. 1,10), obilježeno je posebnim odnosom s Duhom Božjim. Glagol *ekpneo* mogao bi na izravan način dozvati u pamet upravo ovaj odnos.⁵⁸ U trenutku smrti biva zaključen njegov ministerij. Isus predaje u ruke Očeve svoj život sa svim aspektima i elementima koji su ga karakterizirali.

Ovo predanje Ocu nije tako izričito kao kod Lk 23,46,⁵⁹ ali je vidljivo iz paralelizma rr. 34 i 37.

eboesen ho Iesous fone megale...ho Theos mou (r. 34)

ho de Iesous afeis fonen megalen eksepneusen (r. 37)

Prvi dio rečenice označava način djelovanja, drugi sadržaj. Sadržaju riječi izgovorenih u prvoj rečenici odgovara ispuštanje duha u drugoj. Vičući, Isus predaje svoj duh istom 'Bogu svom' kojemu se obratio i krikom napuštenosti.⁶⁰ Iskustvo napuštenosti završava potpunim izručenjem Ocu;⁶¹ Isus ga nadilazi i, prolazeći kroz njega, postiže potpuno i konačno jedinstvo s Ocem, jedinstvo koje jest i ostaje nerazorivo. Odgovor na Očevu napuštenost nije razočaranje i beznade, nego izručenje samoga sebe u Očeve ruke. Takvom sinovskom izručenju ne može uzmanjakti odgovor s Očeve strane.

⁵⁷ Usp. G. Biguzzi, *Io distruggerò*, str. 142.

⁵⁸ Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 111; G. Nolli, *Evangelo secondo Marco. Testo greco, Neovolgata latina. Analisi filologica, traduzione italiana*, Città del Vaticano ²1980, str. 413; R. Pesch, *Das Markusevangelium*, II, str. 497sl.

⁵⁹ On ne govori o Isusovoj napuštenosti od Boga, nego, posuđujući riječi Ps 31,6, inzistira na Isusovu potpunom povjerenju u Oca. Ipak, perspektiva Psalma koji Luka citira čini da se ne može izbjeći barem uključno evociranje na prošnju ugnjetenog čovjeka, čovjeka koji se osjeća napuštenim od Boga (usp. Ps 31,23). Usp. H. Schützeichel, *Der Todesschrei*, str. 10-11.

⁶⁰ Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 112.

⁶¹ Da bi se pokazalo duboko Isusovo povjerenje u Oca u Markovu izvještaju, nije nužno pozivati se na Lukin ili Ivanov izvještaj. Ovakvo tumačenje, iako ublaženo, prisutno je u djelima I. De La Potterie, *La preghiera*, str. 114-116; L. Swain, *The Divine Face of man: Mark's Christology*, *ClerR* 58 (1973) 707.

2. 2. 3. Božji odgovor

Odmah nakon Isusove smrti Marko opisuje jedan događaj koji se tiče hrama: hramski zastor biva razderan.⁶² Važnost koju Marko pridaje ovom događaju vidi se već iz činjenice što se s njime prekida redosljed događanja na Golgoti (15,22-37.39-41).⁶³ Radi se o trenutku Božjega djelovanja (*eshisthe*, teološki pasiv). Kod Marka ovo je jedini neposredni čin⁶⁴ kojim Bog odgovara na pitanje umirućeg Isusa: 'Bože moj, Bože moj, zašto (s kojim ciljem) si me ostavio/napustio', i na njegovo konačno izručenje u Očeve ruke. Kroz oba čina Isus je očitovao svoj stav i ponašanje prema Bogu, a sada Bog odgovara, očitujući svoje vrednovanje Isusa i njegova puta.

Isus je morao proći kroz sve što se dogodilo s njim da bi hramski zastor bio razderan. Riječ je o realističkom opisu iza kojeg stoji simboličko značenje. Što simbolizira ovaj događaj?

Prije svega, događaj se očituje kao odgovor kojim Bog potvrđuje čitav Isusov ministerij.⁶⁵ Bog stoji iza onoga što se događa s Isusom, ne isključujući čak ni iskustvo napuštenosti.

Odgovor, upravo kroz događanje koje se tiče hrama, potvrđuje Isusa upravo u onome što je bio jedan od glavnih argumenata njegove optužbe. On je sebi prisvajao vlast i moć nad hramom i stoga je bio osuđena na smrt (14,58.61sl) i izruga na križu (15,29).⁶⁶ U trenutku kad njegovi protivnici triumfiraju, smatrajući se potvrđenima u svom vrednovanju Isusove osobe i djela, intervenira Bog, potvrđujući Isusa i pokazujući njihov poraz.

Kad je Isus govorio o razorenju hrama koji su načinile ljudske ruke i o trodnevnoj rekonstrukciji hrama koji nije načinjen od ljudskih ruku (14,58), onda je diskretno, ali sigurno smjerao na sebe samoga, na svoju smrt i uskrsnuće.⁶⁷ Božja potvrda ovog poistovjećenja Isusa i

⁶² U pogledu različitih tumačenja ovoga događaja upravo u ovome kontekstu vidi, P. Lamarche, *Révélation de Dieu chez Marc*, Le Point théologique 20, Paris 1976, str. 119-144; H. L. Chronis, *The Torn Veil. Cultus and Christology in Mark 15,37-39*, LBL 101 (1982), str. 97-114; G. Biguzzi, *Io distruggerò*, str. 147-151.

⁶³ Radi se o događaju koji se dogodio na drugome mjestu, a ne pod križem. Kada Marko prekida vremensko-prostorni slijed događanja da bi uključio nešto drugo, ovakvo uključivanje je uvijek od velike važnosti za njegovu misao. Usp. E Manicardi, *Il cammino di Gesù nel vangelo di Marco. Schema narrativo e tema cristologico*, AnBib 96, Roma 1981, str. 54.

⁶⁴ Matej (27,51-53) donosi čitavu seriju izvanrednih događaja preko kojih Bog intervenira u Isusovu korist. Kod Mt 27,54 izričito čitamo: *idontes tin seismon kai ta genomena*. Spomenuti događaji su i konkretno nabrojeni: razdiranje hramskoga zastora, otvaranje grobova, uskrsnuće mrtvih. Luka (23,44-45) stavlja ove izvanredne znakove na početak izvještaja. On povezuje razdiranje hramskoga zastora s tamom od tri sata i vidi ih kao znakove koji prethode Isusovoj molitvi i smrti.

⁶⁵ Nije beznačajno uočiti da glagol *shizo* susrećemo još samo u Mk 1,10. S ovim glagolom on uokviruje (inkluzija) čitavo Isusovo djelo.

⁶⁶ Usp. G. Biguzzi, *Io distruggerò*, str. 114-145.

⁶⁷ Usp. K. Stock, *Alcuni aspetti*, str. 60-68. Drugačije G. Biguzzi, *Io distruggerò*, str. 121-131.

hrama događa se razdiranjem hramskoga zastora. Isusova smrt, čija je posljedica razdiranje hramskoga zastora, bila je nužna, kako bi Bog mogao ostvariti novu i konačnu prisutnost među ljudima, koja odgovara njegovoj volji u pogledu naravi i svrhe hrama, tj. da hram postane i bude dostupan svima (usp. 11,15-17).⁶⁸ Nova Božja prisutnost vezana je uz Isusovu osobu.

U Isusovu uskrsnuću Bog će dati konačni odgovor na pitanje umirućega Isusa. On je napustio svoga Sina, predao ga u ruke ljudi samo zato što je Bog živih (usp. 12,27), što je jači od smrti i što može i želi komunicirati svoj neprolazni božanski život onome koji je sve dao, čak i svoj život.⁶⁹ Prvi znak uspjeha čitavoga Sinova poslanja, njegove temeljne uloge u odnosu prema ljudima i za ljude, Bog daje u samom trenutku ispunjenja poslanja. Prolazeći kroz zadnje iskušenje, iskustvo napuštenosti od Oca, Isus postiže konačno stanje jedinoga posrednika između Boga i ljudi. Kao umrli i uskrsli, On je konačni hram, mjesto susreta s Bogom za sve ljude.

3. REAKCIJE NAZOČNIH

Interventi umirućega Isusa pobuđuju u nazočnima različite i suprotne reakcije, koje su ujedno i tumačenje što značajno pomaže razumijevanju značenja koje Marko daje Isusovoj molitvi. U prvoj reakciji naznačeno je ono što nije Isusova molitva, a u drugoj, onoj stotnikovoj, biva naznačeno ono što jest i kako treba biti shvaćena Isusova molitva.

3. 1. Isus moli za Božji zahvat

Reakciji nekih koji su bili nazočni pod križem⁷⁰ Marko odmah daje i određenu kvalifikaciju: njihova konstatacija je nerazumijevanje Isusovih riječi, a njihovo djelovanje je neučinkovito⁷¹ i diskreditirajuće.

Ponajprije, Isusov zaviz na aramejskom *eloi* shvaćen je od nazočnih kao ime proroka Ilije. U Matejevu izvještaju za takvo nerazumijevanje ima više razloga.⁷² U Marka, pak, ono je nemoguće kako

⁶⁸ Usp. V. Taylor, *Mark*, str. 596; J. Gnllka, *Marco*, str. 893; B. Van Iersel, *Leggere*, str. 287; K. Stock, *L'attività di Gesù a Gerusalemme, Mc 11-12*, (ad uso degli studenti), Roma ²1990-1991, str. 78-88; ID., *Alcuni aspetti*, str. 57-60.

⁶⁹ Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 137.

⁷⁰ Rabeći sada glagole u imperfektu, Marko razlikuje ove reakcije od Isusovih intervenata koji su opisani glagolima u aoristu.

⁷¹ Glagol *epotizen* stoji u imperfektu zvanom 'imperfectum de conatu'. Usp. M. Zerwick, *Graecitas Biblica Novi testamenti exemplis illustratur*, Roma ⁵1966, br. 273.

⁷² Matej donosi Isusov zaviz u hebreiziranom obliku *eli*, što je vrlo lako zamijeniti s imenom proroka Ilije; nadalje, on razlikuje između onih koji govore i onoga koji traži kako bi ponudio Isusu spužvu natopljenu octom. Ako je ovaj trebao biti rimski vojnik, nije mogao razumjeti Isusove riječi niti ih zamijeniti s imenom Ilije. Usp. T. Boman, *Das letzte Wort Jesu*, *StT* 17 (1963), str. 103-119.

filološki, tako i akustički,⁷³ i kao takvo više je svjesno i svojevrijedno nerazumijevanje.⁷⁴ Nazočni smatraju da Isus moli Boga za osloboditeljski zahvat, da mu pošalje Iliju kao spasitelja. Ne radi se samo o nerazumijevanju Isusova hoda, nego o svjesnom i voljnom izokretanju njegovih riječi, što je najgori i najokrutniji stav naspram njegove osobe.

U židovskoj pučkoj pobožnosti Ilija je bio veliki čudotvorac, kojemu se moglo obratiti u svakoj potrebi.⁷⁵ Kad bi Isus molio od Boga Ilijinu pomoć, to bi značilo da i on sam priznaje svoju nemoć, tj. da diskreditira ono što smatra da jest. Ako bi Ilijina pomoć uzmanjkala, to bi bio znak da je lažan ne samo Isusov odnos s Bogom kakvim ga je on prikazivao, nego da on nije čak ni pravednik u očima Božjim.

Radnja koju poduzima jedan od nazočnih, nudeći Isusu ocat, smjera na produženje njegova života.⁷⁶ Ponuda oca, osim što uključno smjera na produženje Isusovih muka, kani također omogućiti i priliku za Ilijin spasiteljski intervent: *afete idomen ei erhetai Elias kathelein auton*. On bi trebao omogućiti Isusu spasenje, shvaćeno kao očuvanje u zemaljskom životu.⁷⁷ Riječ je o potpuno krivom poimanju spasenja, o sljepilu i nevjeri.

Isus, koji je već govorio o Iliji⁷⁸ kao o svom preteći, ne samo u pogledu vremena nego i u pogledu završetka kakav je ovaj podnio,⁷⁹ nije se mogao uteći njemu kao spasitelju. Isus ne traži da bude spašen, poglavito ne na način kako to smatraju nazočni, jer njegovo obraćanje Bogu nije prošnja koja očekuje čudo. Potpuno u skladu s vlastitim učenjem u pogledu spasenja (usp. 8,35), Isus je svjestan da treba umrijeti i umire,⁸⁰ izručujući se u ruke svoga Boga. Ovdje se događa čudo,⁸¹ različito od onoga koje su nazočni očekivali.

⁷³ Usp. J. Gnilka, *Marco*, str. 891.

⁷⁴ Usp. R. Pesch, *Das Markusevangelium*, II, str. 495; J. Gnilka, *Marco*, str. 891; E. Schweizer, *Il Vangelo secondo Marco*, Brescia 1971, str. 371; R. Feldmeier, *Die Krisis*, str. 128-130.

⁷⁵ Usp. H. L. Strack - P. Billerneck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, I, München 1922-1928, str. 1042; J. Jeremias, *TWNT*, II, str. 930-943.

⁷⁶ Usp. J. Gnilka, *Marco*, str. 892; R. Pesch, *Das Markusevangelium*, II, str. 496; G. Rosse, *Il grido*, str. 31.

⁷⁷ Glagol *kathaireo* (= skinuti, učiniti da side, usp. W. Bauer, *WNT*, kol. 784) doziva u pamet izrugivački zahtjev upućen Isusu da 'side' (*katabaino*, rr. 30.32) s križa. Marko tako izražava, na puno konkretniji način od Mateja, koji upotrebljava glagol *sozo* (27,49), u čemu bi se trebao sastojati Ilijin spasiteljski zahvat.

⁷⁸ Po njemu, Ilija nije nitko drugi doli Ivan Krstitelj (usp. 9,11-13).

⁷⁹ Usp. L. Caza, *Le relief*, str. 185-186; K. Brower, *Elijah in the Markan Passion Narrative*, *JSNT* 18 (1983) 85-101.

⁸⁰ Isusova smrt uvedena je sa česticom suprotnosti *de*, čime je naznačeno da on nikako ne dijeli očekivanja nazočnih pod križem. Da bi povjerovali u Isusa, židovski vođe traže da vide upravo suprotno Isusovoj raspoloživosti da umre iz poslušnosti Ocu (usp. 14,35sl).

⁸¹ Usp. Ch. Burchard, *Markus 15,34*, str. 10.

Za nazočne pod križem Isusova molitva-krik jest znak njegova potpuna promašaja. Napušten od svih, bez ikakve nebeske pomoći, Isus umire kao bilo koji drugi zločinac, diskreditirajući samoga sebe i svoje djelo. Optužba po kojoj je osuđen na smrt, potpuno je ispravna. Izvan razmišljanja u vjeri, Isusova molitva ostaje nerazumljiva, stoviše postaje motivom krivoga tumačenja njegova identiteta i poslanja, koji su, po Marku, nerazdvojni.⁸²

3. 2. Moleći, Isus izražava svoje jedinstvo s Bogom

Reakcija poganskog stotnika, dijametralno suprotna (*de*⁸³) onoj ostalih nazočnih, i potpuno ovisna o njegovoj poziciji,⁸⁴ koja mu omogućuje vidjeti⁸⁵ sve što se doista događa s Isusom i u Isusu⁸⁶, izražava ispravno vrednovanje Isusove molitve. Upravo jer umire tako (*hoti houtos*⁸⁷ *eksepneusen*), ispovijeda stotnik,⁸⁸ Isus jest Sin Božji: *alethos houtos ho anthropos huios Theou en*.

Prilog *houtos* doziva izravno u pamet snažan krik koji Isus ispušta izdišući. Pokazuje nam to paralelizam rr. 39 i 37⁸⁹:

idon...hoti houtos eksepneusen (r. 39)

afeis fonen megaleneksepneusen (r. 37)

Ali Isusov krik preko *fonen megalen* iz r. 37 upućuje i na Isusove riječi, i one izgovorene *fone megale*, u r. 34. Tvrdnja *huios Theou* nadovezuje se izričito na Isusov zaziv *ho Theos mou*.⁹⁰ Riječi koje je

⁸² Usp. K. Stock, *Das Bekenntnis des Centurio - Mk 15,39 im Rahmen des Markusevangeliums*, ZkT 100 (1978), str. 300.

⁸³ Čestica *de* izražava ovdje više suprotnost negoli nastavljanje događanja. Njome stotnikova reakcija biva suprotstavljena prethodnoj reakciji ostalih nazočnih.

⁸⁴ Particip perfekta aktiva glagola *paritemi* je relativno čest u Marka (5x; Mt Ox; Lk 2x; Iv 2x). Četiri puta upotrijebljen je imenički (14,47.69.70; 15,35), a samo ovdje pridjevski. Znak je koliko je Marko zainteresiran naznačiti stotnikovu poziciju.

⁸⁵ Radi se o jednostavnom gledanju koje postaje razlogom djelovanja (usp. 9,25; 10,14).

⁸⁶ Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 121; A. Vanhoye, *De Narrationibus Passionis Christi in Evangeliiis Synopticis*, (ad usum auditorum), Roma 1970, str. 123.

⁸⁷ Prilog *houtos* najviše određuje ovu reakciju.

⁸⁸ Radi se o pravoj ispovijesti vjere (s V. Taylor, *Mark*, str. 597; J. Gnllka, *Marco*, str. 894; K. Stock, *Il racconto*, II, str. 115.121; G. Rosse, *Il grido*, str. 35; A. Vanhoye, *De Narrationibus*, str. 123; M. Galizzi, *Getsemani*, str. 53). Različito tumače R. Burchard (*Markus 15,34*) i R. Pesch (*Das Markusevangelium*) koji vide u epizodi legendarne elemente zajedničke "izvještajima o mučenicima", prema kojima krvnik biva svladan od žrtve koja umire svjedočeći svoju postojanost. Iako manjka tehnički termin koji bi naznačio da se radi o stotnikovoj ispovijesti vjere, očito je da Marko shvaća njegove riječi kao ispovijest vjere. Stotnik potvrđuje ono što je Bog već rekao o Isusu (usp. 1,11; 9,7). Usp. E. Manicardi, *Il cammino*, str. 179; A. Vanhoye, *Structure et théologie des récits évangéliques de la Passion dans les Evangiles synoptiques*, NRT 89 (1967) 150-158.

⁸⁹ Usp. K. Stock, *Das Bekenntnis*, str. 290sl; E. Manicardi, *Il cammino*, str. 179; G. Biguzzi, *Io distruggerò*, str. 155sl.

⁹⁰ Usp. I. De La Potterie, *La preghiera*, 2. ed., str. 109; L. Caza, *Le relief*, str. 189.

Isus izrekao od velike su važnosti za stotnikovu vjeroispovijest. Kada on vidi da ovaj nepoznati, koji umire, izgovara takve riječi, kojima svoje stanje stvalja pred 'svoga Boga' u trenutku kad je napušten od svih i izrugan od nazočnih, ispravno zaključuje da one nisu drugo nego izraz posebne sjedinjenosti s Bogom.⁹¹ Onaj koji se obraća svome Bogu u takvu trenutku, sigurno mora živjeti u sinovskom odnosu⁹² s njime, u odnosu pred kojim neprijatelj, patnje i sama smrt postaju od drugotne važnosti.

Stotnik shvaća paradoksalnost između stanja u kojem se Isus nalazi i riječi koje izgovara, ali to mu nije zapreka da shvati i njihov pravi smisao, niti razlog zbog kojega bi mu Isus izgledao diskreditiran. Ne neka druga osoba s drukčijim završetkom i drugim kvalitetama, nego upravo ovaj čovjek,⁹³ sa svojim stanjem i svojim ponašanjem u njemu, bijaše⁹⁴ Sin Božji.⁹⁵

Zadržati snažnu povezanost s Bogom, čak i kad se konstatira određena njezina poremećenost, udaljenost i nenazočnost ovoga Boga koji zazvan kao 'moj Bog', dovodi poganskoga stotnika na pravi put, do ispravnog vrednovanja Isusove molitve. Tko umire u takvim okolnostima i usprkos njima obraća se Bogu, ne poništava, nego potvrđuje usku povezanost i jedinstvo s onim Bogom koji ga je doveo na ovaj put. Prema stotniku, Isusova molitva spada u izričaj koji je karakterističan za njegov sinovski identitet.

⁹¹ Usp. R. Feldmeier, *Die Krisis*, str. 160.245; T. Söding, *Glaube bei Markus. Glaube an das Evangelium, Gebetsglaube und Wunderglaube im Kontext der markinischen Basileiathologie und Christologie*, SBB 12, Stuttgart ²1987, str. 269-271.

⁹² Ovaj odnos je samo Isusovo biti. "Das Fehlen des Artikels in 15,39 könnte anzeigen daß Jesus hier nicht mit einem Titel angesprochen wird und weniger auf eine Stellung und Funktion hin, sondern daß er auf seine innere Art hin angesprochen wird, etwas gewagt ausgedrückt, auf die Natur seiner Person hin." K. Stock, *Das Bekenntnis*, str. 295. Drugačije J. Zmijewski, *Die Sohn-Gottes-Prädikation im Makusevangelium. Zur Frage einer eigenständigen markinischen Titelchristologie*, *Sunt* 12 (1987) 5-34.

⁹³ Potpuna Isusova ljudskost, njegova potpuno ljudska smrt prilično je istaknuta. Najprije zamjenicom *houtos* koja je stavljena upravo ispred imenice *ho anthropos*. To postaje još jasnije ako usporedimo Marka s paralelnim mjestima kod Mt 27,54 (*alethos Theou huios en houtos*) i Lk 23,47 (*ontos ho anqropos houtos dikaios en*). Nadalje, i završni položaj glagola *en* potvrđuje isto, jer ističe kontrast između *anthropos* i *huios Theou*.

⁹⁴ "Questo *en dev'essere* compreso positivamente, insistendo sulla situazione precedente, non nel senso che Gesù era il Figlio di Dio fino alla sua morte, „ma dopo ha cessato di esserlo." K. Stock, *Il racconto*, II, str. 116. Izraziti se ovako potpuno odgovara stanju u kojem se nalazi stotnik. On stoji pred mrtvim čovjekom i stoga govori o prošlosti ne označava ništa drugo nego priznanje da je čitav zemaljski život 'ovoga čovjeka' bio život Sina Božjega. Usp. K. Stock, *Das Bekenntnis*, str. 297; P. G. Davis, *Mark's Christological Paradox*, *JStNT* 35 (1989) 14.

⁹⁵ Usp. K. Stock, *Il racconto*, II, str. 122.129; L. Swain, *The Divine Face*, str. 698sl; J. Guillet, *La foi*, str. 130; G. Biguzzi, *Io distruggerò*, str. 152-154.

JESUS' PRAYER ON THE CROSS, MK 15,34

Summary

In this essay the author analyses the last words of Jesus in Mark's Gospel. By setting these words in the context of Mark's description of Jesus' death, he finds out in them the prayer with which Jesus expresses his present condition in the terms of the relation with God.

Dying on the cross, Jesus takes the initiative twice and addresses a strong cry to God. With first cry, by using the words of Ps 22, he expresses his condition which is the result of release to free will and cruelty of men, what he feels as an abandon of God. This experience comes from his filial relation with Father and determines its quality and intensity. God, the Father, is not active in the moment of the greatest necessity of the Son, who feels alone, abandoned even from the most faithful.

With second cry Jesus reacts on the condition which feels and delivers himself in the hands of Father. The experience of abandon is integrated in his mission, which in this way comes to the end. As a consequence of all, God reacts, answering to his suffering and confirming his complete mission.

The cries-prayers of dying cause a reactions of those present, the different and contradictory reactions, which are the humane explications of Jesus' prayer. The Jesus' enemies find his prayer as a demand for miraculous intervention of God, what is the false interpretation of his prayer. But one pagan, the roman centurion, estimates exactly the Jesus' prayer. By its Jesus lives and expresses his unity with Father, by which all other circumstances, even the most terrible and painful, become secondary.

The Jesus' prayer on the cross is the characteristic expression of his filial identity.